

Коробка Лариса Миколаївна

кандидат психологічних наук,

головний науковий співробітник лабораторії психології мас та спільнот,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-9306-0624

larisakorobka@gmail.com

ВИДИ СПІЛЬНОТНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ: ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблеми. Новітні виклики, які постали внаслідок повномасштабної агресії Росії проти України, зумовлюють необхідність дослідження проблеми ідентичності, здійснення соціально-психологічної рефлексії щодо трансформації спільнотних ідентичностей та їхньої взаємодії в цих умовах.

Мета статті. На основі аналізу сучасного вітчизняного і зарубіжного досвіду вивчення проблеми ідентичності та її видів обґрунтувати теоретичні засади дослідження трансформації та взаємодії різних видів спільнотних ідентичностей в умовах воєнних дій.

Методологія. На основі загальнотеоретичних методів аналізу, систематизації, узагальнення, інтерпретації різних наукових підходів та емпіричних результатів визначено теоретичні засади дослідження взаємодії спільнотних ідентичностей та їх трансформації в умовах міждержавного воєнно-політичного протистояння. Це положення про те, що: ідентичність є призмою, крізь яку розглядають, оцінюють і вивчають важливі риси сучасного життя; ідентичність, як процес, умова буття чи становлення, постійно оновлюється, утверджується або видозмінюється як на рівні індивіда, так і на колективному рівні; внутрішньою, основною характеристикою ідентичності є гетерогенність, «множинність» сучасних ідентичностей; різні ідентичності залежно від контексту можуть доповнювати одні інших або конфліктувати між собою.

Результати. Здійснений аналіз проблеми ідентичності, трансформації та взаємозв'язку різних видів ідентичностей в умовах війни дав підстави для виокремлення соціально-психологічних та політико-психологічних аспектів дослідження спільнотних ідентичностей населення України у воєнний період – це те, що вони пов'язані водночас і з травматизацією, і з переосмисленням, трансформацією ідентичностей унаслідок війни. Оскільки предметом нашого дослідження є взаємодія спільнотних ідентичностей в умовах війни, то до загального переліку ідентифікаційних координат вважаємо за доцільне включити ті різновиди спільнотних ідентичностей, які, як можна припустити, можуть або конкурувати, або гармонійно співіснувати між собою. Відповідно, фокус уваги спрямовано на вивчення європейської, етнічної, етномовної, громадянської, регіональної, територіальної, локальної тощо спільнотних ідентичностей, та виявлення соціально-психологічних ефектів взаємодії між ними, що є **перспективою подальших досліджень**.

Ключові слова: спільнотна ідентичність; вплив війни на ідентичність; множинність ідентичностей; види ідентичностей; суперечливо-конфліктна та гармонійно-цілісна взаємодія.

Korobka Larisa M.

PhD in Psychology, Associate Professor, senior research associate,

Chief Researcher of the Laboratory of Masses and Communities Psychology

Institute for Social and Political Psychology

the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-9306-0624

larisakorobka@gmail.com

TYPES OF COMMUNITY IDENTITIES: PROBLEMS OF TRANSFORMATION AND INTERACTION IN THE CONDITIONS OF WAR

The urgency of the problem. The recent challenges arising from Russia's large-scale aggression against Ukraine necessitate the research on the issue of identity and the social-psychological reflection on the transformation of collective identities and their interaction in these conditions.

The purpose of the paper. Based on the analysis of domestic and international research on the issue of identity and its types, this article aims to substantiate the theoretical foundations for studying the transformation and interaction of different types of collective identities in time of war.

Methodology: The theoretical foundations for studying the interaction of collective identities and their

transformation in the context of interstate military-political confrontation are determined through the general theoretical methods of analysis, systematization, generalization, and interpretation of various scientific approaches and empirical results. These include the understanding that identity is a prism through which important features of contemporary life are examined, evaluated, and studied; identity is a process, a condition of being or becoming that is constantly updated, affirmed, or modified at both individual and collective levels; the heterogeneity or "multiplicity" of contemporary identities is an intrinsic and fundamental characteristic of identity; and different identities can complement or conflict with each other depending on the context.

Research results. The carried-out analysis of the problem of identity, transformation, and interrelation of different types of identities in the conditions of war, there have been grounds for identifying social-psychological and political-psychological aspects of studying community identities of Ukrainian population in the conditions of war. This is because they are simultaneously associated with trauma and reevaluation, transformation of identities as a result of war. Since the subject of our research is the interaction of community identities in the conditions of war, we consider it appropriate to include in the general list of identification coordinates those types of community identities that may compete or coexist harmoniously with each other.

Prospects for the practical application of research results. The focus of attention will be directed to the study of European, ethnic, ethno-linguistic, civic, regional, territorial, local etc. identities and the identification of social-psychological effects of the interaction of community identities

Key words: community identity; war impact on identity; multiplicity of identities; types of identities; conflicting and harmonious interaction.

Постановка проблеми. Ідентичність та різноманітні кризи ідентичності відіграють ключову роль у сучасному суспільстві. Особливого значення проблема ідентичності набуває тоді, коли виникають граничні загрози самій ідентичності. Такою загрозою, найпотужнішою за травматичним впливом і наслідками для людей, є війна. Вплив війни, розв'язаної Росією проти України, та її наслідків на життєдіяльність людей ми розглядаємо як соціально травматичний, адже порушується нормальне, прогнозоване життя, виникає відчуття безпорадності, залежності, жаху, втрати суб'єктності. Війна ставить перед українцями нові виклики, що впливають на процеси трансформації як індивідуальної, так і колективної ідентичностей.

Новітні виклики, які постали внаслідок повномасштабної агресії Росії проти України, зумовлюють необхідність дослідження проблеми ідентичності, здійснення соціально-психологічної рефлексії щодо трансформації спільнотних ідентичностей та їх взаємодії в цих умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні проблему ідентичності різнобічно обговорюють у численних дослідженнях: *філософських*, у яких ідеться про можливі межі зміни ідентичностей особи, про можливість довільного обрання людиною власної ідентифікаційної належності, про засади колективної єдності в контексті соціально-культурних вимірів ідентичності тощо (Бистрицький, 2020; Рафальський, 2022; Вауман, 2011); *соціологічних*, які розглядають ідентичність як продукт складної взаємодії об'єктивного і суб'єктивного, зовнішнього і внутрішнього; підтверджують, що, формуючись у певному соціокультурному середовищі, ідентичність є як наслідком, так і елементом соціальної взаємодії (Кривицька, 2018; Пасісниченко, 2016; Арбеніна, & Сокурянська, 2012; Рябчук, 2018; Sterbling, 2019); *соціально-психологічних*, спрямованих на виявлення соціально-психологічних чинників і механізмів становлення, трансформації та конструювання ідентичності, зокрема в контексті закономірностей її впливу на політичну свідомість і поведінку мас та різних спільнот (Васютинський, 2018; Кухарук, 2020; Петровська, 2020) тощо.

Аналіз цих досліджень засвідчив, що ідентичність – це призма, крізь яку розглядають, оцінюють і вивчають важливі риси сучасного життя; складний соціокультурний феномен, який поєднує особистісні, соціальні та культурні аспекти. Ідентичність, як процес, умова буття чи становлення, постійно оновлюється, утверджується або видозмінюється як на рівні індивіда, так і на колективному рівні. Визначення ідентичності в соціально-психологічному контексті – це питання історичності буття спільноти, результатом якого є напрацювання цілого переліку алгоритмів як у сфері соціальної взаємодії всередині спільноти, так і у відносинах з навколишнім світом. З'ясовано також, що ідентичність слід розглядати не як монолітну цілісність, а як

гетерогенності, «множинності» сучасних ідентичностей, що є внутрішньою, основною характеристикою ідентичності.

У сучасних дослідженнях зарубіжних та українських науковців представлено також аналіз різних видів ідентичностей – *цивілізаційної* (Рафальський, & Калакура, 2022; McLaren, 2006), *європейської* (Пасісниченко, 2016; Рябчук, 2018; Citrin, & Sides, 2004), *національної* (Козловець, 2010; Рябчук, 2018; Співак, & Піонтковська, 2012; Kulyk, 2016; Wodak, 2009), *громадянської* (Петровська, 2020; Синельников, 2018), *етнічної* (Данилюк, 2010; Кухарук, 2020; Рафальський, & Самчук, 2018), *етномовної* (Кухарук, 2020), *регіональної, територіальної* (Андрущенко, 2019; Коржов, 2010; Ляшенко, 2016; [Brigevich, 2016](#)) *локальної (місцевої)* (Арбеніна, & Сокурянська, 2012; Ткачук, & Наталенко, 2020; Lewicka, 2018), їхньої сутності та особливостей.

Однією з проблем під час дослідження ідентичності є проблема взаємодії різних її видів, їхнього, як зазначають дослідники, «зіткнення, яке може проявлятися на різних рівнях, наприклад, як протистояння локального і глобального, самоідентифікації та глобалізації» (Ляшенко, 2016); «конфлікту ідентичностей», який стає основним видом сучасного конфлікту, у рамках якого різні групи реалізують свої соціокультурні цінності, ідентифікують себе і своє бачення світу в період утвердження «постмодерної» цивілізації (Ростецька, 2018). Слід зважати і на те, що протягом років незалежності разом із застарілими формами ідентичностей зберігалася множинність ідентифікацій та їх потенційна конфліктність, а під загрозою зовнішньої агресії з 2014 року і під натиском інформаційної війни відбувається інтеграція окремих сегментів на антиукраїнських чи проукраїнських засадах (Кривицька, 2018). Водночас незаперечним фактом є і те, що повномасштабна агресія Росії проти України стала відправною точкою мобілізації української ідентичності (Кривда, 2022).

В умовах війни, коли виникають граничні загрози самій ідентичності, увиразнюється екзистенційний сенс поняття ідентичності, про що свідчить рішучість відстоювання українцями власного культурного світу, або життєвого світу, навіть ціною власного життя, як зазначає Є. Бистрицький (2020); і самопожертва для захисту та збереження колективної ідентичності, «нашого» життєвого світу в критичних ситуаціях зіткнення світів вочевидь доводить її зобов'язувальну реальність, яка долає страх персонального небуття... І це одна з таких найбільших українських цінностей, яка яскраво проявляється останнім часом.

Вплив війни та її наслідків на життєдіяльність людей ми розглядаємо як соціально травматичний, адже порушується нормальне, прогнозоване життя, виникає відчуття безпорадності тощо. Метою війни, розв'язаної Росією проти України, є руйнування української ідентичності; вона поставила перед нами нові виклики, що впливають на процеси трансформації і становлення як індивідуальної, так і колективної ідентичностей.

Отже, аналізуючи проблеми спільнотних ідентичностей населення України, їхньої трансформації і взаємодії в умовах війни, слід зважати на соціально-психологічні та політико-психологічні аспекти, тобто на те, що вони пов'язані водночас і з травматизацією, і з переосмисленням, трансформацією різних ідентичностей унаслідок цих подій. Адже, як свідчать наші дослідження, травматичний досвід спричиняє не лише негативні наслідки, а й сприяє активізації відновлювальних зусиль, знаходженню нових цілей, приводить до позитивних зміни на рівні особистості, спільноти, соціуму (Коробка, 2019).

Попри травматичний вплив війна перетворилася на запоруку збереження державного суверенітету і майбутнього українців як нації та виступила в ролі найбільш виразного і дієвого подразника кристалізації національної свідомості та ідентичності, якого бракувало впродовж років незалежності.

Мета дослідження. На основі аналізу сучасного вітчизняного і зарубіжного досвіду вивчення проблеми ідентичності та її видів обґрунтувати теоретичні засади дослідження трансформації та взаємодії різних видів спільнотних ідентичностей в умовах воєнних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідентичність та різноманітні кризи ідентичності відіграють ключову роль у сучасному суспільстві. Ідентичність, як процес, умова буття чи становлення, постійно оновлюється, утверджується або видозмінюється як

на рівні індивіда, так і на колективному рівні. Колективні ідентичності не можуть існувати поза чи окремо від індивідів. Водночас колективні ідентичності перебувають у процесі узгодження, утвердження або зміни завдяки індивідам, які ідентифікують себе з означеною групою, спільнотою і діють від її імені.

Поняття колективної ідентичності використовують для позначення ідентичності спільноти загалом. Згідно із психологічною теорією спільноти В. Васютинського (2010), ми розглядаємо *спільноту* «як відносно велику (численну) номінально-реальну соціальну групу, що виділяється за наявністю спільної ознаки, яка є для багатьох або більшості її носіїв суб'єктивно значущою, а кількість таких носіїв досягає достатнього критичного рівня» (с. 18).

Спільнотну ідентичність ми визначаємо як багаторівневий системний конструкт, що формується внаслідок осмислення особою своєї належності до певної спільноти та суб'єктивного ставлення до цієї належності на основі стійкого емоційного зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ і сприйняття як власних, спільних норм і цінностей. Особа має стільки ідентичностей, скільки спільнот, до яких вона реально або номінально належить і які різняться за суб'єктивною важливістю. Різні ідентичності можуть змінюватися з часом, від ситуації до ситуації, вони можуть доповнювати одні інших або конфліктувати між собою.

Оскільки предметом нашого дослідження є взаємодія спільнотних ідентичностей в умовах війни, то до загального переліку ідентифікаційних координат можна додати ті різновиди спільнотних ідентичностей, які, як можна припустити, можуть *або конкурувати, або гармонійно співіснувати* між собою. До таких ідентичностей можна віднести цивілізаційну, європейську, етнічну, етномовну, національну, громадянську, регіональну, територіальну, локальну (місцеву) та ін.

Одним із найбільш усталених історичних видів соціальної ідентичності є *етнічна ідентичність*, яка, як наголошують дослідники, формується як результат пізнавально-емоційного процесу самовизначення індивіда (соціуму) в соціокультурному просторі і характеризується усвідомленням своєї належності до певної етнічної спільноти, а також розумінням, оцінюванням і переживанням свого членства в ній (Рафальський, 2018, с. 461).

У психологічних дослідженнях *етнічну ідентичність* розглядають як складник соціальної ідентичності особистості, що виявляється в усвідомленні та переживанні своєї належності до певної етнічної спільноти. Останню визначають як реальну, стійку у своєму існуванні групу людей, які усвідомлюють себе її членами на основі будь-яких ознак, що сприймаються як етнодиференціальні (Кухарук, 2020). Ця ідентичність відображає когнітивно-емоційне усвідомлення особистістю своєї належності до певної етнічної спільноти, що вирізняється такими ознаками, як-от: мова, цінності, норми, історична пам'ять, релігія, уявлення про рідну землю, міф про спільних предків, національний характер, народне і професійне мистецтво тощо – та розглядається як та частина Я-концепції індивіда, яка виникає внаслідок усвідомлення свого членства в етнічній групі (групах) разом із ціннісним та емоційним значенням, що надається цьому членству» (Данилюк, 2010, с. 292). Частиною етнічної ідентичності особистості є етномовна ідентичність, яка визначається як знання і переживання власної належності до етномовної групи (груп) (Кухарук, 2020).

Аналізуючи проблему ідентичності в умовах суспільних трансформацій унаслідок війни, розв'язаної Росією проти України, слід акцентувати на тому, що в її основі лежить цивілізаційний конфлікт – «конфлікт двох протилежних ідентичностей – «совкової» азійсько-російської і проєвропейської української ідентичностей та цивілізацій» (Рафальський, 2022, с. 361).

Цивілізаційна ідентичність українського народу, як свідчать дослідження, постає як історично сформована й усталена цілісність, вища форма етнічної, соціальної, культурної, громадянської, національної ідентичностей, що ґрунтується на усвідомленні цивілізаційності своїх національних цінностей, культурно-історичних, релігійних та ментальних рис, які характеризують Україну як регіональну цивілізацію, уподібнюють українців до народів європейської цивілізації. Вона базується на загальнолюдських

цінностях, які є підґрунтям пріоритетних складників української регіональної цивілізації. Її фундамент становлять загальнолюдські цінності і насамперед – цінність людини і необхідність створення для неї комфортного середовища життя. Цивілізаційна ідентичність українського народу тісно переплітається з європейською ідентичністю, підводячи кожную людину, кожную суспільну групу, націю загалом до глибшого усвідомлення значення європейського вибору України, загальнолюдських цінностей, свого історичного покликання і місії в сучасному світі (Рафальський, 2022, с. 23).

Концепт *європейської ідентичності* постає як «множинна, інклюзивна, наднаціональна соціальна ідентичність, яка є насамперед продуктом розвитку інституцій ЄС як нової Європи (EUrope), що перебуває в діалектичних, а не дихотомічних стосунках з образом старої Європи (EuROpe), який фокусується на європейській культурній спадщині» (Пасісниченко, 2016, с. 7). Слід зазначити, що наявність європейської ідентичності не послаблює національну чи локальну ідентичність, оскільки за сучасних умов конструювання європейської ідентичності відбувається паралельно з реконструюванням національних ідентичностей; це актуалізує розрізнення не між національною і європейською, а між ексклюзивною (єдиною, фіксованою) та інклюзивною (множинною, гнучкою) ідентичностями (Пасісниченко, 2016, с. 8). Відповідно, ідеться про те, що сильний смисл європейської ідентичності розкривається в аналізі дискурсивного поля, на якому відбувається обговорення реальних проблем європейської спільноти.

Дослідження *ідентичностей у контексті ставлення до європейської інтеграції* показують, що інклюзивні ідентичності (особи, які поєднують національну та європейську ідентичність у змінних пропорціях) менш ксенофобні і менш расистські. Так само вони більше підтримують інтеграцію і менше відчують, що імміграція, пов'язана з ЄС, загрожує їхній національній культурі. (Citrin, & Sides, 2004; McLaren, 2006). Люди, які успішно поєднують свою регіональну і національну ідентичність, як свідчать дослідження взаємозв'язку національної і регіональної ідентичностей, більш відкриті для сторонніх, а отже, з більшою ймовірністю підтримують інтеграцію (Brigevich, 2016).

Аналізуючи проблему *національної ідентичності*, дослідники висловлюють твердження, що «нації слід розуміти як ментальні конструкти, як уявні політичні спільноти», а «національні ідентичності – як специфічні форми соціальних ідентичностей, які «дискурсивно продукуються, репродукуються, трансформуються та руйнуються» (Wodak et al., 2009, p. 153). У психологічних дослідженнях національну ідентичність трактують як когнітивне й емоційне усвідомлення особистістю власної належності до певної нації, що має свою назву, спільну мову, територію, спільні міфи, історичну пам'ять, культуру, економіку, однакові для всіх її представників юридичні права та обов'язки. Національна ідентичність охоплює лише усвідомлені складники, етнічна – як усвідомлені, так і неусвідомлені (Співак, & Піонтковська, 2012).

Національну ідентичність розглядають як більш-менш стале сприйняття себе тотожним самому собі і тому набору цінностей, які людина вважає для себе важливими, ототожнення себе з певною нацією і – що важливо – уміння переробляти, «перепридумувати» себе відповідно до певних цінностей. Значна кількість людей в Україні «перепридумала», «переуявила» себе. І почала перетворювати своє життя, свою активність, свою діяльність відповідно до певного канону, принципів і цінностей, які ми вважаємо українськими (Кривда, 2022).

Отже, національна ідентичність, як і інші, перебуває в розвитку, а її формування зумовлюється дією історичних, ментальних, соціально-економічних, етнодемографічних і навіть регіональних чинників. Національна ідентичність, як наголошують дослідники, зазнає змін і є неперервним процесом формулювання компонентів національного буття, «перевизначення» національних засад, образу «ми». На її творення впливають і зовнішні, геополітичні, чинники, зокрема й наявність зовнішньої небезпеки (Козловець, 2010).

Російсько-українська війна, як зовнішня загроза суверенітету України, спрямована на руйнування нашої ідентичності; попри це, як бачимо, вона стала найбільш виразним і дієвим подразником кристалізації національної свідомості, творення та зміцнення національної ідентичності.

Аналіз проблеми ідентичності та її видів спонукає дослідників спрямувати свою

увагу на виявлення відмінностей між ними. Так, І. Петровська зазначає, що, *на відміну від національної, громадянська ідентичність* передбачає самовизначення як громадянина незалежно від етнічного коріння та національного походження. Громадян як членів організації (держави) об'єднують спільні організаційні цінності, а також спільність проблем, обмежень і можливостей конкретного організаційного середовища держави. Тому громадянська ідентичність є абстрагованою від етнічного походження і етнонаціональної культури (Петровська, 2020).

Громадянська ідентичність передбачає самовизначення як громадянина незалежно від етнічного коріння і національного походження (Петровська, 2020). Ідеться про індивідуальне переживання належності до конкретної держави як її громадянина і до спільноти громадян певної держави, що дає їй змогу бути колективним суб'єктом (Синельников, 2018). Отже, громадянська ідентичність виявляється в ототожненні не лише із спільнотою співгромадян, а і з державою як організацією, яка створює певні правила гри у вигляді правового, морального та економіко-фінансового поля, що може сприяти комфортному проживанню та реалізації громадянина, а може, навпаки, створювати перешкоди на шляху до такої реалізації.

Коли йдеться про *регіональну ідентичність*, то науковці визначають її як форму колективної ідентичності, за якої її носій виявляється здатним до просторово-часової ідентифікації, ціннісного, емоційного, регулятивного самовіднесення із зовнішнім світом (Андрущенко, 2019). Вважають, що це поняття поєднує в собі відчуття спільності території, усвідомлення загальних регіональних інтересів, а також є маркером самоідентифікації (зокрема групової) (Ляшенко, 2016).

Аналізуючи проблему регіональних ідентичностей, дослідники зазначають, що на порядку денному у світовому вимірі питання конструювання регіональних ідентичностей є актуальним, адже так чи інакше, але регіональні зв'язки спонукають людей конфліктувати зі своєю державою, належність до регіону може викликати почуття ідентичності, яке кидає виклик нарративам про гегемонічну ідентичність (Ростецька, 2021).

Регіональна ідентичність, на думку дослідників, це також важливий складник конституювання регіонів, структуротвірний чинник регіоналізації. У сучасних українських реаліях також слід надавати особливої ваги тій обставині, що регіональна ідентичність може бути інструментом політичного процесу, а також ставати інтеграційним або дезінтеграційним чинником. Регіональна ідентичність здатна підживлювати зіткнення ідентичностей, яке може проявлятися на різних рівнях, – як протистояння локального і глобального, самоідентифікації і глобалізації (Ляшенко, 2016).

Дослідники висловлюють думку, що регіональна ідентичність може актуалізуватися і ставати фактором суспільного життя, як тільки відповідний їй ареал піддається тиску, а його цілісність – загрозі. Тоді, цілком очевидно, латентне існування регіональної ідентичності може швидко змінитися активною фазою під дією історичних або глобалізаційних обставин, які можуть застати зненацька не тільки наших політиків, а й учених (Андрущенко, 2019).

Якщо говорити про *локальну/місцеву ідентичність*, то це відчуття зв'язку з певним «місцем» фізичного простору й ідентифікація з ним, що формується під впливом колективного й індивідуального досвіду, уявлень щодо місця та місцевої (локальної) спільноти. Локальна ідентичність пов'язана з тим, що є близьким людині. Якщо взяти систему координат із віссю «Близьке – Далеке», то, як вважають науковці, на першій будуть розташовані такі поняття, як сім'я, дім, сусіди, рідне місто/село, тоді як на другій – уявні спільноти (регіональні, національні тощо). Тобто локальність завжди відображає реальні, матеріальні або виражені фізично в просторі речі (близькі, сусіди, вулиці, будівлі, увічнені в архітектурі локусу міфологічні або історичні персоналії, що перетворюються у своєрідні бренди цього локусу) (Арбеніна, & Сокур'янська, 2012, с. 136).

Локальна ідентичність є однією з тих ідентичностей, яка за період глобальних трансформацій і світових зрушень *залишається однією з найважливіших*, оскільки надає індивідуові відчуття безпеки і є центром стабільних цінностей (Ткачук, 2020). Водночас, слід зазначити, що, з одного боку, вона є досить стійкою, але з другого – перебуває наразі на

етапі значних трансформацій. Значущість цієї ідентичності зумовлена її безпосереднім зв'язком з іншими різновидами соціальних ідентичностей.

Під час аналізу різних ідентичностей важливими для нас є ідеї множинності, гібридності і змінюваності ідентичності, представлені, зокрема, у дослідженнях глобалізації/індивідуалізації З. Баумана (Bauman, 2011). Участь у різних дискурсах і засвоєння різних рольових моделей поведінки зумовлюють формування множинних уявлень про себе. Ці уявлення взаємодіють між собою, утворюючи сукупність різних ідентифікацій, які актуалізуються залежно від контексту і потреби.

Так, індивід в умовах різних соціальних контекстів має змогу водночас відчувати себе громадянином, вірянином, представником тієї чи іншої професійної спільноти тощо. Можливість множинної ідентифікації дає змогу поєднувати на рівні особистості різні ідентичності. Поєднання багатьох ідентичностей свідчить про рівень соціальної залученості індивіда та його спроможність уявляти себе членом різних спільнот, сприймати їх на символічному рівні та поділяти їхні цінності.

Аналізуючи колективні ідентичності українців, науковці зазначають, що не кожна форма колективної ідентичності може стати спільною для більшості членів українського суспільства. Так, Т. Воропаєва (2016) зауважує, що етнічна, регіональна та релігійна ідентичності є колективними, але вони не будуть спільними для більшості громадян, тоді як такі форми колективної ідентичності, як громадянсько-політична ідентичність, європейська континентальна і європейська цивілізаційна ідентичності, можуть стати спільними для переважної більшості громадян України,

У фокусі уваги сучасних дослідників наразі також *проблема зв'язку і взаємодії різних ідентичностей*. Так, аналіз взаємодії різних видів ідентичностей дає дослідникам підстави говорити про такі типи їх співвідношення, як *інтерсекційна* ідентичність (коли різні види соціальних ідентичностей взаємодіють між собою на багатьох рівнях, формуючи певний, особливий, тип ідентичності, а ідентичність особистості складається із сукупності рольових ідентичностей); *домінантна* ідентичність (тип ідентичності, коли тільки один із видів ідентичності домінує над іншими і відповідно стає основою для оцінювання й формування всіх інших видів ідентичності); коли ж значущість ідентичностей змінюється залежно від контексту та об'єднаної ідентичності, коли особистість поєднує дві ідентичності, усвідомлюючи їхню структуру і важливість, тоді йдеться про варіанти *порівняльної* ідентичності. Дослідники вважають, що розуміння особистістю складної структури власної соціальної ідентичності впливає на те, як вона оцінює представників інших груп (Roccas, 2002).

Про взаємозв'язки між різними типами ідентичностей: локальною, національною, транснаціональною і непросторовою – ідеться в опитуванні, проведеному в Україні з 2013 по 2017 роки польською дослідницею María Lewicka. Щоб пояснити спостережувані відмінності в силі національних ідентифікацій в Україні, вона використала теорію незавершеної національної ідентичності в Східній Україні порівняно із Західною. Опитування показало, що слабша національна ідентичність на сході країни компенсується сильнішою місцевою, транснаціональною або непросторовою ідентичністю (гіпотеза компенсації), і підтвердило прогнозовану позитивну кореляцію між різними ідентичностями. Тобто загальну слабку ідентичність на сході і загальну сильну ідентичність на заході країни (гіпотеза синергії) (Lewicka, 2018).

Дослідники також звертають увагу на те, що протягом 30 років незалежності в Україні разом із застарілими формами ідентичностей зберігалися множинність ідентифікацій та їх потенційна конфліктність, які, власне, стали однією з причин бурхливого перебігу подій 2013–2014 років. Під загрозою зовнішньої агресії і під натиском інформаційної війни окремі сегменти інтегрувалися на проукраїнських або антиукраїнських засадах (Кривицька, 2018).

Результати дослідження, проведеного ще до повномасштабного вторгнення, показали, що, з одного боку, національна ідентичність стала більш помітною, ніж інші територіальні або нетериторіальні ідентичності, ніж це було до війни; а з другого боку, змінилося саме значення належності до української нації, і ця зміна найяскравіше

проявилася в посиленні відчуженості від Росії та більшому сприйнятті українського націоналізму як світогляду і, відповідно, як історичного нарративу (Kulyk, 2016). Повномасштабна війна, розв'язана Росією, показує, що ці тенденції набувають усе більшої сили, бо це війна, в основі якої лежить цивілізаційний конфлікт, війна за збереження українців як нації.

Коли йдеться про взаємодію спільнотних ідентичностей, можемо припустити, що вона може бути як *суперечливо-конфліктною*, так і *гармонійно-цілісною*. Основою гармонійно-цілісного співіснування різних ідентичностей та порозуміння в межах спільноти, як зазначають дослідники, є «спільність або подібність ціннісних орієнтацій більшості її членів» (Васютинський, 2018). А проблему конфліктів ідентичностей дослідники пов'язують з рефлексією ціннісно-світоглядних суперечностей, викликаних глибинними змінами сучасного глобалізованого суспільства, та зауважують, що концепція конфліктів ідентичностей ні в політичній науці, ні в конфліктології досі належним чином не розроблена, тоді як сам термін активно використовують у різних науках (Ростецька, 2018).

Отже, зіткнення ідентичностей може відбуватися на різних рівнях і проявлятися, зокрема, як протистояння локального і глобального. Вузькі ідентичності можуть конфліктувати із широкою, у яку вони включені. Між різними видами ідентичності спостерігаються складні і багатозначні зв'язки. Ці зв'язки, як зауважує О. Кухарук, формують кожен із видів ідентичності, а в сумі – соціальну ідентичність. Зміна в кожному з видів тягне за собою тією чи іншою мірою зміну всієї системи ідентичностей (Кухарук, 2020, с. 45). Тому, аналізуючи взаємозв'язок різних видів спільнотних ідентичностей, важливо брати до уваги складність, динамічність і мінливість цих зв'язків, а також ризики та загрози ідентичностям у сучасному трансформаційному світі через військово-політичне міждержавне протистояння.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Ідентичність є призмою, крізь яку розглядають, оцінюють і вивчають важливі риси сучасного життя. Здійснений аналіз проблеми ідентичності в умовах війни дає підстави для виокремлення соціально-психологічних і політико-психологічних аспектів дослідження ідентичностей населення України у воєнний період. Ці аспекти пов'язані водночас і з травматизацією, і з переосмисленням, трансформацією ідентичностей унаслідок війни.

Ідентичності, як процес, умова буття чи становлення, постійно оновлюються, утверджуються або видозмінюються як на рівні індивіда, так і на колективному рівні. Ідентичність слід розглядати не як монолітну цілісність, а як гетерогенності, «множинності» сучасних ідентичностей, і така можливість множинної ідентифікації дає змогу поєднувати як на індивідуальному, так і на колективному, спільнотному, рівні різні ідентичності.

Аналіз проблеми зв'язку та взаємодії різних спільнотних ідентичностей дає підстави говорити про складність, динамічність і мінливість зв'язків (взаємозв'язків) різних видів як індивідуальних, так і колективних (спільнотних) ідентичностей та припустити, що їхня взаємодія може бути як *суперечливо-конфліктною*, так і *гармонійно-цілісною*. Оскільки предметом нашого дослідження є взаємодія спільнотних ідентичностей в умовах війни, то до загального переліку ідентифікаційних координат вважаємо за доцільне додати ті різновиди спільнотних ідентичностей, які, як можна припустити, можуть *або конкурувати, або гармонійно співіснувати* між собою. Відповідно, фокус уваги буде спрямовано на вивчення європейської, етнічної, етномовної, громадянської, регіональної, територіальної, локальної (місцевої) тощо спільнотних ідентичностей і виявлення соціально-психологічних ефектів їхньої взаємодії, що й має стати **перспективою наших подальших досліджень**.

Список використаних джерел

Андрущенко, Т. В. (2019). Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. *Політикус*, 4, 93–97.

Арбеніна, В. Л., & Сокур'янська Л. Г. (Ред.) (2012). *Українське студентство у пошуках ідентичності*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Бистрицький, Є. (2020). Народження чужого з ідентичності спільноти. *Ideology and politics journal*, 2 (16), 42–61.

Васютинський, В. (2010). *Психологічні виміри спільноти*. Київ: Золоті ворота.

Васютинський, В. О. (2018). Зміст тренінгу вчителів як виразників ціннісного порозуміння в спільноті. *Психолого-педагогічні засади формування особистості в умовах глобальних освітніх трансформацій*. URL: https://www.academia.edu/38180279/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83_

Воропаєва, Т. (2016). Спільна ідентичність в контексті консолідації українства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*, 1(18), 11–14.

Данилюк, І. (2010). *Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір*. Київ: Самміткнига.

Козловець, М. (2010). Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз. (Автореферат дисертації д-ра філос. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ.

Коржов, Г. (2006). Регіональна ідентичність Донбасу: генеза і тенденції розвитку за умов суспільної трансформації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 38–51.

Коробка, Л. М. (2019). Адаптація спільноти до суспільних змін унаслідок воєнного конфлікту: від переживання травми до відновлювальних зусиль та розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 4, 176–182.

Кривда, Н. (2022). Про ціннісний розлам, війну ідентичностей і російську жорстокість. *Політика*, 9 травня 2022. URL: <https://kurs.if.ua/article/nataliya-kryvda-pro-czinnisnyj-rozlam-vijnu-identychnostej-i-rosijsku-zhorstokist/>

Кривицька, О. (2018). Спільна ідентичність в умовах дезінтеграції українського суспільства: особливості і шляхи формування. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3-4, 124–141.

Кухарук, О. Ю. (2020). Соціально-психологічні особливості етнічної ідентичності представників різних етномовних груп українського студентства. (Дисертація канд. психол. наук). Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ.

Ляшенко, О. (2016). Деякі аспекти дослідження регіональної ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2(82), 271–283.

Пасісниченко, А. В. (2016). Європейська ідентичність як дискурсивний феномен: особливості конструювання. (Дисертація канд. соціол. наук). Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків.

Петровська, І. (2020). Трирівнева структура громадянської ідентичності особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 46(49), 131–138.

Рафальський, О. (Кер.), & Калакура, Я. (Ред.) (2022). *Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Рафальський, О., & Самчук, З. (2018). *Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Ростецька, С. І. (2018). Конфлікт ідентичностей як загроза безпеці сучасних держав. *Актуальні проблеми політики*, 61, 128–137.

Синельников, Р. Ю. (2018). Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 3(14), 87–96.

Співак, Л. М., & Піонтковська, Д. В. (2012). Проблема національної ідентичності у просторі вікової психології. *Психологія. Тематичний спецвипуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика»*, 6, 104–197.

Ткачук, А. Ф., & Наталенко, Н. В. (2020). *Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки*. Київ: Юстон.

Bauman, Z. (2011). Migration and Identities in the Globalized World. *Philosophy Social Criticism*, 37(4), 425–435.

Brigevich, A. (2016). Eurosceptic Regionalists: Flemish and Walloon Identities Compared. *L'Europe en Formation*, 1, 95–121.

Citrin, J., & Sides, J. (2004). More than Nationals: How Identity Choice Matters in the

New Europe. In Richard K. Herrmann (Eds.) et al., *Transnational Identities. Becoming European in the EU*. Lanham: Rowman and Littlefield, pp. 161–185.

Kulyk, V. (2016). National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War, *Europe-Asia Studies*, 68:4, 588–608.

Lewicka, M., & Iwańczak, B. (2018). Uncompleted identity and its consequences: compensations and synergies in Ukrainian identifications. *Eurasian Geography and Economics*, 59(3-4), 496–528.

Mclaren, L. M. (2006). *Identity, Interests and Attitudes to European Integration. Series: Palgrave studies in European Union politics*, №1. Palgrave Macmillan: Basingstoke.

Roccas, S., & Brewer, M. B. (2002). Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 88–106.

Sterbling, A. (2019). *Collective Identities*. In Edited by W. Merkel, R. Kollmorgen, & H.-J. Wagener, *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*. Oxford University Press, pp. 416–420.

Wodak, R. Cillia, R., Reisigl, M., & Liebhart, K. (2009). *The discursive construction of national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

References

Andrushchenko, T. V. (2019). Rehionalna identychnist: zmist, typy ta osoblyvosti formuvannia [Regional identity: content, types and peculiarities of formation]. *Politykus*, 4, 93–97. (in Ukrainian)

Arbyenina, V. L., & Sokurianska L. H. (Ed.) (2012). *Ukrainske studentstvo u poshukakh identychnosti* [Ukrainian studentship in search of identity: monograph]. Kharkiv: KHNU imeni V. N. Karazina. (in Ukrainian)

Bauman, Z. (2011). Migration and Identities in the Globalized World. *Philosophy Social Criticism*, 37(4), 425–435. (in English)

Brigevich, A. (2016). Eurosceptic Regionalists: Flemish and Walloon Identities Compared. *L'Europe en Formation*. 1, 95–121. (in English)

Bystrytskyi, Ye. (2020). Narodzhennia chuzhoho z identychnosti spilnoty [The birth of the stranger from the identity of the community]. *Ideoloho-politychnyi zhurnal* [Ideology and politics journal], 2 (16), 42–61. (in Ukrainian)

Citrin, J., & Sides, J. (2004). More than Nationals: How Identity Choice Matters in the New Europe. In R. K. Herrmann (Eds.) et al., *Transnational Identities. Becoming European in the EU*. Lanham: Rowman and Littlefield, pp. 161–185. (in English)

Danyliuk, I. (2010). *Etnichna psyholohiia yak haluz naukovooho znannia: istoryko-teoretychnyi vymir* [Ethnic psychology as a field of scientific knowledge: historical and theoretical dimension]. Kyiv: Sammitknyha. (in Ukrainian)

Korobka, L. M. (2019). Adaptatsiia spilnoty do suspilnykh zmin unaslidok viiskovoho konfliktu: vid perezhyvannia travmy do vidnovliuvalnykh zusyul ta rozvytku [Community adaptation to social change resulting from military conflict: from trauma to recovery and development]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psyholohichni nauky* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences], 4, 176–182. (in Ukrainian)

Korzhov, H. (2006). Rehionalna identychnist Donbasu: geneza i tendentsii rozvytku za umov suspilnoi transformatsii [Regional identity of Donbas: genesis and development trends under the conditions of social transformation]. *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh* [Sociology: theory, methods, marketin], 4, 38–51. (in Ukrainian)

Kozlovets, M. (2010). Natsionalna identychnist u konteksti hlobalizatsii: sotsialno-filosofskyi analiz [National identity in the context of globalization: socio-philosophical analysis]. (Master's thesis). Kyiv national University named after Taras Shevchenko. (in Ukrainian)

Kryvda, N. (2022). Pro tsinnisnyi rozlam, viinu identychnosti i rosiisku zhorstokist [About the value split, the war of identities and Russian brutality]. *Polityka*. [Policy]. 09.05.2022. URL: <https://kurs.if.ua/article/nataliya-kryvda-pro-czinnisnyj-rozlam-vijnu-identychnostej-i-rosijsku-zhorstokist/> (in Ukrainian)

Kryvytska, O. (2018). Spilna identychnist v umovakh dezintehratsii ukrainskoho suspilstva: osoblyvosti i shliakhy formuvannya [Shared identity in the conditions of disintegration of Ukrainian society: features and ways of formation]. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific notes of IPIEND named after I.F. Kurasa of the National Academy of Sciences of Ukraine], 3-4, 124–141. (in Ukrainian)

Kukharuk, O. Yu. (2020). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti etnichnoi identychnosti predstavnykiv riznykh etnomovnykh hrup ukrayinskoho studentstva [Socio-psychological features of ethnic identity of representatives of different ethno-linguistic groups of Ukrainian students] (Master's thesis). Institute of Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv. (in Ukrainian)

Kulyk, V. (2016) National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War, *Europe-Asia Studies*, 68:4, 588–608. (in English)

Lewicka, M., & Iwańczak, B. (2018). Uncompleted identity and its consequences: compensations and synergies in Ukrainian identifications. *Eurasian Geography and Economics*, 59(3-4), 496–528. (in English)

Lyashenko, O. (2016). Deiaki aspekty doslidzhennia rehionalnoi identychnosti [Some aspects of regional identity research] *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Aviation and ethnonation. research named after I.F. Kurasa of the National Academy of Sciences of Ukraine], 2(82), 271–283. (in Ukrainian)

Mclaren, L. M. (2006). *Identity, Interests and Attitudes to European Integration*. Series: *Palgrave studies in European Union politics*. №1. Palgrave Macmillan: Basingstoke. (in English)

Pasisnichenko, A. V. (2016). Yevropeiska identychnist yak dyskursyvnyi fenomen: osoblyvosti konstruiuvannya [European identity as a discursive phenomenon: peculiarities of construction]. (Master's thesis). Kharkiv. national University named after V. N. Karazin, Kharkiv. (in Ukrainian)

Petrovska, I. (2020). Tryrivneva struktura hromadyanskoj identychnosti osobystosti [The three-level structure of a person's civic identity]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific studies in social and political psychology], 46 (49), 131–138. (in Ukrainian)

Rafalskyi, O., & Kalakura, Ya. (Ed.) (2022). *Tsyvilizatsiina identychnist ukrainstva: istoriia i suchasnist* [Civilizational identity of Ukrainians: history and modernity]. Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. (in Ukrainian)

Rafalskyi O., & Samchuk Z. (2018). *Tsyvilizatsiini perekhrestia suchasnoho suspilstva* [Civilizational crossroads of modern society]. Kyiv: IPIEND named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. (in Ukrainian)

Roccas, S., & Brewer, M. B. (2002). Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*, 6, 88–106. (in English)

Rostetska, S. I. (2018). Konflikt identychnosti yak zahroza bezpetsi suchasnoi derzhavy [The conflict of identities as a threat to the security of modern states.]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 61, 128–137. (in Ukrainian)

Spivak, L. M., & Piontkovska, D. V. (2012). Problema natsionalnoi identychnosti u prostori vikovoi psykholohii [The problem of national identity in the space of age psychology]. *Psykhologhiia. Tematychnyi spetsvypusk «Psykhologhiia osobystosti: teoriia, dosvid, praktyka»* [Psychology. Thematic special issue «Personality psychology: theory, experience, practice»], 6, 104–197. (in Ukrainian)

Synelnykov, R. Yu. (2018). Diahnostyka sformovanosti hromadianskoj identychnosti ukrainskoj molodi [Diagnostics of the formation of the civic identity of Ukrainian youth.]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia* [Organizational psychology. Economic psychology], 3(14), 87–96. (in Ukrainian)

Tkachuk, A. F., & Natalenko, N. V. (2020). *Mistseva identychnist. Dlia terytorialnykh hromad i ne tilky*. [Local identity. For territorial communities and not only]. Kyiv: Yuston Publishing House LLC. (in Ukrainian)

Sterbling, A. (2019). *Collective Identities*. In Edited by W. Merkel, R. Kollmorgen, & H.-

J. Wagener, *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation*. Oxford University Press, pp. 416–420. (in English)

Vasiutynskyi V. (2010). *Psykhologichni vymiry spilnoty: monohrafiia* [Psychological dimensions of the community]. Kyiv: Zoloti vorota. (in Ukrainian)

Vasiutynskyi, V. O. (2018). Zmist treninhu vchyteliv yak vyraznykiv tsinnisnoho porozuminnia v spilnoti [Zmist training vchyteliv yak vraznykiv tsinnisnogo razuminnya spilnoti]. *Psykhologo-pedahohichni zasady formuvannya osobystosti v umovakh hlobalnykh osvitnikh transformatsii* [Psychological and pedagogical ambush the formation of special features in the minds of global enlightened transformations]. URL: https://www.academia.edu/38180279/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83 (in Ukrainian)

Voropaieva, T. (2016). Spilna identychnist v konteksti konsolidatsii ukrainstva [Common identity in the context of the consolidation of Ukrainianness]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrayinoznavstvo* [Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Ukrainian Studies], 1(18), 11–14. (in Ukrainian)

Wodak, R., Cillia, R., Reisigl, M., & Liebhart, K. (2009). *The discursive construction of national identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press. (in English)